

08. Çuvaş Türkçesinde +pA Ekinin İşlevleri¹Ayşe ERDOĞAN²

APA: Erdoğan, A. (2026). Çuvaş Türkçesinde +pA Ekinin İşlevleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (50), 121-146. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18509745>

Öz

Ekler, dilin geçirdiği değişimlere paralel olarak üstlendikleri farklı işlevlerle, dildeki anlatım olanaklarını zenginleştirmektedir. Çuvaş Türkçesindeki +pA (+pAlA, +pAlAn) eki, bu değişimin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Kökeni Eski Türkçe dönemindeki “birlä” edatına dayanan bu yapı, tarihsel süreçte çeşitli fonetik ve morfolojik değişimler geçirerek Çuvaş Türkçesinde varlığını sürdürmüştür. Ancak ekin edat kökenli olması ve gramerleşme süreci, literatürde vasıta hâli, birliktelik eki veya araç durumu gibi farklı isimlendirmelere ve terminolojik karmaşaya yol açmıştır. Söz konusu ek, Çuvaş Türkçesinde sadece bir çekim eki olarak değil, işlevsel esnekliği sayesinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu çalışmada, gramer kitaplarında verilen standart işlevlerin ötesine geçilerek, ekin dildeki çok katmanlı yapısı bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışma örneklemini için Çuvaş edebiyatının farklı dönemlerini ve türlerini (roman, hikâye, anlatı) temsil eden beş edebî eser taranmıştır. Elde edilen bulgular ışığında ekin işlevleri üç ana başlıkta tasnif edilmiştir. Morfolojik olarak ekin hem çekim eki hem de kalıplaşarak zarf türeten bir yapım eki işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Semantik açıdan; temel vasıta ve birliktelik anlamlarının yanı sıra sebep, zaman, durum, güzergâh ve karşılıklık gibi çeşitli anlam ilgileri kurduğu belirlenmiştir. Sentaktik boyutta ise ekin, cümle içinde farklı anlam ilgileriyle zarf tümleçleri oluşturmasının yanında kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayarak “ve, ile” bağlaçlarına denk düşen bir bağlama işlevi üstlendiği ortaya konulmuştur. Bu çalışma, +pA ekinin işlevsel çeşitliliğini zengin örneklerle sunarak literatürdeki sınıflandırma eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Çuvaş Türkçesi, +pA, işlev, hâl eki, araç-birliktelik hâli

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin Oranı: %1

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 22.11.2025-**Kabul Tarihi:** 06.02.2026-**Yayın Tarihi:** 07.02.2026; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18509745>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Araştırma Görevlisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü / Research Assistant, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures (Nevşehir, Türkiye), **eposta:** ayseerdogan@nevsehir.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-4107-2142> **ROR ID:** <https://ror.org/019jds967> **ISNI:** 0000 0004 0386 1930, **Crossref Funder ID:** 100019891

Functions of +pA Suffix in Chuvash Turkic³

Abstract

Suffixes have enriched the expressive capabilities of language through the diverse functions they have assumed, paralleling the changes the language itself has undergone. The +pA (+pAlA, +pAlAn) suffix in Chuvash Turkish is one of the most striking examples of this evolution. Originating from the Old Turkic particle *birlä*, this structure has persisted in Chuvash Turkish by undergoing various phonetic and morphological changes throughout history. However, the particle origin of the suffix and its grammaticalization process have led to varying terminologies in the literature, such as instrumental case, comitative suffix, or instrumental status, resulting in terminological confusion. The suffix in question possesses a wide range of applications in Chuvash Turkish, not merely as an inflectional suffix but thanks to its functional flexibility. In this study, moving beyond the standard functions found in grammar books, the multi-layered structure of the suffix is examined through a holistic approach. Five literary works representing different periods and genres (novel, short story, narrative) of Chuvash literature were analyzed for the study sample. Based on the findings, the functions of the suffix are classified under three main headings: Morphologically, the suffix functions both as an inflectional suffix and as a derivational suffix that forms adverbs through lexicalization. Semantically, in addition to the primary meanings of instrument and comitativeness, it establishes various semantic relations such as cause, time, manner, route, and reciprocity. Syntactically, it is revealed that the suffix not only forms adverbial complements within the sentence but also assumes a connective function comparable to the and or with by linking word groups and sentences. This study aims to address the classification gap in the literature by presenting the functional diversity of the +pA suffix with a rich variety of examples.

Keywords: Chuvash Turkish, +pA, function, case suffix, instrument-comitative case

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin Rate: 1%

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 22.11.2025-**Acceptance Date:** 06.02.2026-**Publication Date:** 07.02.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.18509745>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Kelimeler arası semantik ve sentaktik ilişkilerin kurulması, esas itibarıyla ekler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Morfolojik sistemin bu işlek unsurları, eklendikleri kök veya gövdeleri çekimleyerek cümle yapısına katabildiği gibi türetme yoluyla onlara yeni anlamlar da kazandırabilmektedir. Çuvaş Türkçesindeki +pA eki için de bu durum geçerlidir. Ek, Çuvaş Türkçesinde morfolojik, semantik ve sentaktik açıdan geniş bir kullanım alanına sahiptir. +pA eki, Çuvaşçada temel olarak bir çekim eki (vasıta-birliktelik hâli) kategorisinde değerlendirilmekle birlikte, işlevsel esnekliği sayesinde yapım eki görevini de üstlenebilmektedir. Çekim eki işlevindeyken eklendiği kelimeye ve metin bağlamına göre vasıta, birliktelik, durum, sebep gibi anlamlar vermekte; yapım eki işlevindeyken ise kalıplaşarak zarf türünde yeni kelimeler oluşturmaktadır. Ekin kullanım alanı sadece bu morfolojik ve semantik işlevlerle sınırlı değildir; cümle içerisinde kelime ve kelime gruplarını birbirine bağlayarak üstlendiği önemli sentaktik işlevleri de bulunmaktadır.

Çuvaş Türkçesindeki +pA ekinin morfolojik, semantik ve sentaktik işlevlerini bütüncül bir şekilde değerlendirebilmek için, incelemeyi yalnızca Çuvaşça verilerle sınırlı tutmak yeterli olmayacaktır. Zira ilgili literatürde, ekin kökeninin Eski Türkçe *birlä* edatının gramerleşmiş bir biçimi olduğu hususunda genel bir uzlaşa bulunmakla birlikte, yapının gramatikal kategorisi (ek mi, edat mı, klitik mi?) konusundaki tartışmalar sürmektedir. Bu bağlamda, yapının Modern Çuvaşçadaki fonetik ve morfolojik görünümünü anlamlandırabilmek, *birlä*'nin tarihsel gelişim seyrini, gramerleşme sürecini ve Çağdaş Türk lehçelerindeki yansımalarını birlikte ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Türk dilinin tarihsel gelişim seyri içerisinde vasıta (araç) kavramı, yapısal bakımdan durağan bir görünümünden ziyade değişken bir nitelik arz etmektedir. Köktürk ve Uygur dönemlerinde vasıta işlevi ağırlıklı olarak eski +n (+In, +An) ekiyle karşılanırken, *birlä* henüz bağımsız bir edat konumundadır (Gabain 2007, s. 64, 93). Orta Türkçe döneminin başlangıcı kabul edilen Karahanlı Türkçesinde ise yapısal bir dönüşüm süreci göze çarpar. Bu dönemde eski +n eki varlığını sürdürmekle birlikte, +LA eklerinin de vasıta hâli eki olarak metinlerde görülmeye başlanması, edatın eke dönüşüm sürecinin ilk somut basamağı olarak değerlendirilebilir (Hacıeminoğlu, 2008, s. 31; 84-85). Musa Duman (2008, s. 347, 350), +LA ekinin Eski Türkçe dışındaki devrelerde genellikle kalıplaşmış "ölü" bir yapım eki görüntüsünde olduğunu; ancak Eski Türkiye Türkçesi devresinde, özellikle tıbbi metinlerde yüksek bir kullanım sıklığı kazanarak adeta bir çekim eki yaygınlığına ulaştığını belirtir. Harezmi ve Kıpçak sahasında *birlä*, *bile*, *birlä*n gibi son çekim edatlarının yaygınlaşması (Paçacıoğlu, 1995, s. 124), Çağataycada ise *bile* edatı ile birlikte *ile*'den kalıplaşmış +LA şekillerinin görülmesi (Eckmann, 2017, s. 81, 93), bu tarihsel dönüşümün sahalara göre farklılaştığını göstermektedir.

Birlä edatının geçirdiği bu gramerleşme süreci, yapının sadece fonetik değil, işlevsel statüsünü de tartışmalı hale getirmiştir. Marcel Erdal (1991, s. 404), +LA yapısının Eski Türkçede *tünle*, *tayla* gibi zaman ve durum bildiren zarflar teşkil ettiğini; *birlä* örneğinde yer-zaman anlamı silinmiş olsa da zarf işlevinin korunduğunu belirtir. Erdal (2000, s. 41-42), daha sonraki çalışmalarında bu yapıların klasik bir ekten ziyade sentaktik bir "klitik" (enclitic) karakteri taşıdığını vurgular. Ona göre klitikler, bağımsız bir kelimeyle morfolojik değil, yalnızca fonolojik bir bütünlük oluşturan ve "dikkat çekici unsurlar" (highlighting elements) olarak işlev gören birimlerdir. Benzer şekilde Ahmet B. Ercilasun (2008, s. 43) da bu tür yapıların fonolojik olarak önceki unsura bağlı, sentaktik olarak ise serbest hareket edebilen birer "pekiştirme enklitiği" olduğunu savunur. Saadet Çağatay ise (1978a; 1978b), -LA yapısını merkezi bir vurgu mekanizması olarak konumlandırarak, bu yapının "ya, ki, da" gibi tekit işlevleri gördüğüne dikkat çeker. Bu teorik yaklaşımlar, Çuvaşçadaki +pA ekinin neden sadece bir vasıta eki olmayıp, aynı

zamanda bağlaç ve pekiştirme işlevleri üstlendiğini açıklamak açısından kritik öneme sahiptir.

Yapının işlevsel statüsündeki bu katmanlılık ve esneklik, biçimsel düzlemde de kendini göstermiştir. *Birlä* kökenli şekiller Çağdaş Türk lehçelerinde her grubun kendi fonetik eğilimlerine göre zengin bir varyant çeşitliliği kazanmıştır. Genel Türkçedeki *birlä* > *bile* > *ile* > *-la/-le* şeklindeki değişim süreci, Türkiye Türkçesinde eski *+n* ekinin yerini *ile* edatına ve onun eklenmiş biçimi olan *+(y)la* yapısına bırakmasıyla sonuçlanmış; böylece edatın hem ayrı bir kelime hem de bitişken bir ek olarak kullanımı standart hâle gelmiştir (Ergin, 2003, s. 237-238; Korkmaz 1994, s. 18). Özbek Türkçesinde *bilän* (Coşkun, 2017, s. 86), Yeni Uygur Türkçesinde *bilen* (Öztürk, 2015, s. 53) gibi örneklerde edatın kök yapısı korunmuştur. Kıpçak grubu ve bazı Sibiryâ lehçelerinde ise dudak ve geniz ünsüzü değişimleri ön plana çıkar. Kazakçada *+men*, *+menen/+ben*, *+benen/+pen*, *+penen* (Alkaya & Buran, 2017, s. 300) biçiminde eklenen yapı, Kırgızcada *menen* (Kasapoğlu Çengel, 2017, s. 172), Başkurtçada *minän* (Yazıcı Ersoy, 2018, s. 198) biçiminde görülmektedir. Sibiryâ sahasının kuzeydoğusunda ise durum farklılaşır. Sahacada (Yakutca) vasita hâli *+(I)nAn* ekiyle (Kirişçiöğlu, 1999, s. 77), Hakasçada ise *+nAŋ* ekiyle karşılanmaktadır (Arıkoğlu, 2011, s. 56). Ancak bu noktada Karaimcedeki ve Şorcadaki kullanımlar, çalışmamızın odak noktası olan Çuvaşça ile dikkat çekici bir benzerlik sergiler. Karaimcenin Troki ağzında *+ba*, *+bya*, Hâliç ağzında *+bA*; Şorcada ise *+pA*, *+bA* ve *+pILA*, *+bILA*, biçimleri tespit edilmiştir (Durmuş, 2009, s. 118).

Türk dilinin farklı dönemlerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde görülen bu zengin varyant çeşitliliği, ekin kökenini oluşturan *birlä* yapısının morfolojik çözümlemesini daha da önemli hâle getirmektedir. Zira ekin bugünkü fonetik görünümünü tam anlamıyla kavrayabilmek, öncelikle kaynağı teşkil eden *birlä* edatının etimolojik yapısını ve oluşum evrelerini irdelemeyi gerektirir. Bu doğrultuda, Türk dili araştırmalarında *birlä*'nin kökenine dair ileri sürülen görüşler şu şekildedir: A. Von Gabain (2007, s. 93), bu yapıyı fiil menşeli son çekim edatı kabul ederek *birlä*, *bir+i-l-* (birleşmek, bir olmaktan ile, ile beraber) türetimine dayandırırken; Necmettin Hacıeminoğlu ise (2008, s. 85) *birlä*'nin hem çekim hem de bağlama edatı olduğunu vurgulayarak kelimenin kökenini şu şekilde açıklar: *birlä* < *bir+le* < *bir* + *i-l-* (*bir* + *i-l-e*), *bir* (isim kökü) + *i-* (isimden fiil yapan ek) + *-l-* (filden fiil yapan ek) + *-e* (zarf-fiil eki). Konuyla ilgili olarak W. Radloff kelimeyi "*bir* + *le*", W. B. Bang ve R. R. Arat ise bu edatı *birlä* < *bir* + *le* (ile) şeklinde izah etmişlerdir. C. Brockelmann *birlä*'yi "fiil kökenli edatlar" arasında *ile*'yle birlikte değerlendirirken K. Grönbech de (1995, s. 31) *birlä*'nin esasen bir edat olduğunu, ancak bazen zarf olarak da kullanıldığını belirtmektedir. Birol İpek (2008, s. 71), Eski Türkçedeki *birlä* edatının daha eski bir dönemde ortaya çıktığını, vasita hâli eki *+n* işlevini kaybedince onun yerine geçtiğini bildirir. Tarihsel süreçteki *birlä* edatının kökenine ve tarihsel gelişimine dair sunulan bilgiler göz önüne alındığında Çuvaş Türkçesi, sahip olduğu özgün fonetik özellikler nedeniyle, söz konusu yapının gelişiminde diğer Türk lehçelerinden farklı ve karakteristik bir görünüm arz ettiği görülmektedir.

1. Çuvaş Türkçesinde +pA, +pALA, +pALAn Eki ve İşlevleri

1.1. Ekin Biçimsel Özellikleri ve Kökeni Üzerine Görüşler

Çuvaş Türkçesinde *+pA* eki (araç-birliktelik durumu) üç şekilde görülmektedir: *+pA*, *+pALA*, *+pALAn*. Ekin *+pALA* ve *+pALAn* biçimleri incelediğimiz eserlerde daha az kullanılmış; kısa olan *+pA* biçimi ise daha yaygın bir kullanım alanına sahiptir.

Ekin etimolojisi üzerine literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. I. P. Pavlov (1965, s. 114), Tatarca gibi bazı lehçelerde bu işlevin son çekim edatları aracılığıyla sağlanmasını dayanak göstererek, ekin

nispeten yeni bir oluşum olduğunu savunmuştur. Ancak araştırmacılar arasındaki hâkim görüş, ekin *birlä* son çekim edatından geliştiği yönündedir (Matveyev, 1919, s. 26; Hiveteri, 1928, s. 111; Gorskiy, 1959, s. 146; Ramstedt, 1952, s. 50-51; Yılmaz, 2002, s. 15). Bu gelişim sürecini şematize eden L. S. Levitskaya (1976, s. 23), dönüşümü *birlä* > *bäle* > *pele*; **ble* > *pe* şeklinde açıklamaktadır. Araştırmacı ayrıca +pALAn yapısının sonundaki /n/ sesinin eski enstrümental (vasıta-araç) eki olduğunu belirtir. W. Kotwicz ise (1962, s. 321) ekin +pALA şeklindeki uzun varyantlarının, aslında +pA ve +IA eklerinin birleşmesiyle oluştuğunu iddia etmiştir.

Oğuzhan Durmuş (2009, s. 118-119), bu görüşün en tartışmalı noktasının aynı kökten türeyen *přle* (ile) edatının Modern Çuvaşçada hâlâ varlığını sürdürmesi olduğunu; ancak ortaya çıkan bu ikilik (edat ve ek durumu) gramerleşme teorisi çerçevesinde ele alındığında, ekin kaynağının Genel Türkçe *birlä* edatı olduğu görüşünün açıklık kazanacağını belirtmektedir.

Çuvaş dil bilimci I. P. Pavlov (1973, s. 329)ise farklı bir yaklaşımla +pA biçimini Moğolca +bAr, +Ar vasıta ekleriyle ilişkilendirmektedir. Ona göre +pALA ve +pALAn biçimleri, +pA ve +IA eklerinin birleşmesidir. İncelenen eserlerde tespit edilen bu varyantlara (ekleşmiş ve birleşik yapıli biçimlere) dair örnekler aşağıda sunulmuştur:

Kaşpala Pavlikov leytenant uşşñrah sıvlama puşları. (Saday, 1952, s. 35)

“Akşamleyin Teğmen Pavlikov daha rahat nefes almaya başladı.”

İşışullahi kaşpala şapla mışñpa uşılma tuhrññ. (Suntal, 1997, s. 127)

“Sıcak bir yaz akşamında öylece eşimle gezmeye çıktık.”

İrpelen, poyezd kayas çuh, vşem uyrılçış nim sınçen kalaşa tatılmasñrah, pñ-pññ şuhışşene tñplñ pñeymesñreh... (Saday, 1952, s. 8)

“Sabahleyin, tren kalkacağı zaman onlar ayrıldı; hiçbir şey konuşup anlaşılamadan birbirlerinin düşüncelerini tam olarak bilemeden...”

İrpele, şuşñm kiles çuh, hñvelanış yençe tupışençen harışşñ-harışşñ peni iltñçñ. (Saday, 1952, s. 116)

“Sabahleyin, şafak sökerken batı tarafındaki topların peş peşe ateşlendiği duyuldu.”

1.2. Literatürde Ekin İsimlendirilmesi ve Sınıflandırılması

Çuvaş Türkçesindeki +pA ekinin çok katmanlı yapısı ve kökeninin *birlä* edatına dayanması, literatürde ekin isimlendirilmesi ve işlevlerinin sınıflandırılması noktasında farklı yaklaşımların doğmasına neden olmuştur. Çuvaş dil biliminin kurucusu sayılan N. I. Aşmarin (1903, s. 349-351, 353, 374) temel eseri *Thesaurus* içinde bu yapıyı ekin araç/alet işlevini merkeze alarak Vasıta hâli (Tvoritelny Padej) olarak tanımlamış; ancak ekin Rusça vasıta hâlinde çok daha geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu vurgulamıştır. Aşmarin ekin işlevlerini oldukça geniş bir yelpazede şu şekilde sıralamaktadır: Fiilin gerçekleştirildiği alet veya araç, birliktelik, karşılıklılık (örneğin; altın ile gümüşün tartışması), taşıma araçları, fiilin gerçekleştiği yol, zaman, yer, sebep ve sınırlama. Araştırmacı ayrıca, Eski Çuvaşçada modern ekle örtüşen ancak zamanla ilgi hâliyle birleşmiş ayrı bir Araç hâli (Orudiny Padej) kategorisinin varlığına da dikkat çeker.

Bu klasik yaklaşımı sürdüren çağdaş araştırmacılardan I. P. Pavlov (1965, s. 116-117; 2017, s. 98-102) ve V. I. Sergeyev (2017, s. 147) eserlerinde eke Vasita hâli (Tvoritelny Padej) ismini vererek işlevlerini alet, nesne, yer, zaman, sebep ve fiil tarzı şeklinde kategorize etmişlerdir. Batılı Türkolog John R. Krueger de (1961, s. 108-109) benzer bir bakış açısıyla eki Instrumental Relational Morpheme (Vasita Eki) başlığı altında incelemiştir; yapının İngilizcedeki *by*, *with* karşılıklarına denk geldiğini belirterek araç, vasita, birliktelik ve güzergâh işlevlerine değinmiştir. Türkiye'deki araştırmacılar arasında da bu eğilim görülür; Feyzi Ersoy (2017, s. 133-141) çalışmasında yapıyı Vasita hâli (Pırlelîh Padejî) başlığı altında inceleyerek ekin vasita, birliktelik, yol, usul, sebep, yer ve zaman işlevlerini sıraladığını belirtir. Emine Yılmaz ise (2002, s. 15) eki Araç Durumu başlığı altında ele almış ve bilhassa kunîpe (gündüzün), irpe (sabahleyin), kaşpa (akşamleyin) gibi yapılarıdaki zaman belirteci işlevine dikkat çekmiştir.

Öte yandan ekin kökenindeki *ile* anlamını temel alan bazı araştırmacılar, terminolojide farklı bir yol izlemişlerdir. L. S. Levitskaya (1976, s. 22), yapıyı Birliktelik eki (Sovmestny Padej) başlığı altında incelemiş ancak ekin işlevlerine detaylı değinmemiştir. L. P. Sergeyev ise (2012, s. 290-291) Çuvaş Çilhi kitabında Pırlelîh Padejî (Birliktelik Hâli) terimini tercih ederek ekin araç, yer/yol/güzergâh, sebep ve zaman işlevlerinde nesne-zarf tümleci görevlerinde kullanıldığını belirtmiştir.

Ekin bu karmaşık yapısını daha sistematik bir zemine oturtmak isteyen V. A. Andreyev (2000 s. 100-110, 148-149) ve A. I. İvanov (1969, s. 120-122) ise işlevleri gruplandırma yoluna gitmişlerdir. Andreyev, ekin işlevlerini Sosyatîf Dizi (birliktelik ve eşlik) ve Enstrümantal Dizi (somut/soyut araçsallık ve sebep) olmak üzere iki ana eksende toplarken; İvanov, bunları Temel Anlamlar (Birliktelik, alet, nesnenin fiile katılımı) ve Özel/Tali Anlamlar (Hareket yolu, zaman, sebep) şeklinde iki ana grupta tasnif etmiştir.

Sonuç olarak, ekin edat kökenli oluşu ve söz dizimindeki çift yönlü işlevi göz önüne alındığında, Oğuzhan Durmuş'un yaklaşımı mevcut tabloyu en net özetleyen görüş olarak karşımıza çıkar. Durmuş (2009, s. 120-122), Edathî (Sentaktik) İsim Hâl Çekimi başlığı altında eke Araç-Birliktelik Hâli ismini vererek, yapının hem vasita hem de birliktelik bildiren ikili doğasını terminolojiye yansıtmıştır (2009, S. 115). Yazar ayrıca terminolojik tespitin ötesine geçerek ekin vasita, birliktelik, zaman bildirme ve yer gibi işlevlerini de detaylı olarak incelemiştir.

Çuvaş Türkçesindeki +pA ekiyle ilgili literatürde çeşitli yayınlar bulunmakla birlikte, söz konusu yayınların konuyu bütüncül bir yaklaşımla sunmakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu çalışmadaki temel amaç, gramer kitaplarında yer alan mevcut bilgileri yinelemekten öte literatürdeki dağınık verileri bir araya getirerek ekin işlevlerini zengin bir örnek çeşitliliğiyle detaylandırmak ve konuyu sistemli bir tasnif anlayışıyla yeniden değerlendirmektir. Bu doğrultuda, çalışmamızda +pA eki; morfolojik, semantik ve sentaktik işlevler olmak üzere üç ana başlık altında toplanarak incelenmiştir.

2. +pA Ekinin İşlevleri

2.1. Morfolojik İşlevler

+pA eki, hem çekim hem de yapım eki olarak kullanılmaktadır. Ekin bu farklı kullanımları, kelimelerin anlamını etkileyebileceği gibi, cümle içindeki söz dizimsel görevlerini de değiştirebilmektedir.

2.1.1. Çekim Eki

+pA eki, bu işlevdeyken eklendiği kelimenin anlamını değiştirmez. Metnin bağlamına göre vasita, birliktelik, neden, durum veya zaman bildirme gibi çeşitli semantik ilgiler kurarak hâl eki görevini

üstlenir.

Vannıŋçe alline supın'pe şurı, alşıllipe şılsa tipitrı. (Krasnov, 1992, s. 3)

“Banyoda elini sabunla yıkadı, havluyla silip kuruladı.”

Nikampa ta sıhlanman ep, nimñle yñş ta tuman. (Krasnov, 1992, s. 24)

“Kimseyle ilişkim olmadı benim, hiçbir yanlış da yapmadım!”

Yeple, şav ukşapa kaşni şulah pır televizor tuyanma pulat'-i? (Krasnov, 1992, s. 110)

“Nasıl, o parayla her yıl bir televizyon satın almak mümkün mü?”

Vıl şitel şinçi şırsa tultarnı hut listisene şiyelten haşatpa vitrı. (Kibek, 2008, s. 321)

“O, masanın üzerindeki yazılıp doldurulmuş kâğıt yapraklarını üstten gazeteyle örttü.”

İatma e kışe ilme tuhnisem huşşınçe lavpa kilnisem çılayrah. (Kibek, 2008, s. 9)

“Uğurlamaya veya karşılamaya çıkanlar arasında yük arabasıyla gelenler daha fazla.”

Tepır irhine Valentin motorsem kırłennipe vıransa kayrı. (Saday, 1952, s. 27)

“Ertesi sabah Valentin motorların gürültüsüyle uyandı.”

2.1.2. Yapım Eki

+pA eki, bu işlevdeyken yeni kelimeler türetme görevini üstlenmekte ve kelimenin türünü değiştirmektedir.

+pA eki, kimi örneklerde çekim eki işlevini yitirerek kalıplaşmış ve ağırlıklı olarak zarf türetme görevini üstlenmiştir. Kelimele kaynaşıp kalıcı ve yeni bir anlam (leksikal) kazanan bu yapılar, artık sözlüklerde müstakil birer madde başı hâline gelmiştir. Ekin bu kullanımına örnek teşkil eden kelimeler şunlardır: *pırmp(h)* “büsbütün, tümünden, hepten, temelli, tümüyle (Bayram, 2019, s. 490), *türripe* “dürüstçe, namusluca, doğru.” (Bayram, 2019, s. 769), *çmnipe* “gerçekten; namusluca, dürüstçe; daha doğrusu, doğruyu söylemek gerekirse” (Bayram, 2019, s. 890), *tıppipe* “dibine kadar; tümüyle, tümünden, hepten, dibine kadar, tamamıyla” (Bayram, 2019, s. 727), *tırşşıpe* “doğrusu, hakikaten, gerçekte.” (Bayram, 2019, s. 730), *tırşşıpe* “baştan sona kadar, boyunca; sürekli, devamlı, durmaksızın; -da üzerinde, üzerine. (Bayram, 2019, s. 711), *yırkıpe* “sıra hâlinde, arka arkaya, sisteme göre” (Bayram, 2019, s. 231).

Tepır kunne gospital'te vırtakansempe vıraçsem vatı hirurgın şüşı pırmp(h) kıvakarsa kaynine asırhanı. (Saday, 1952, s. 58)

“Ertesi gün hastanede yatanlar ve doktorlar yaşlı cerrahın saçının tamamen ağardığını fark etmiş.”

Hır' şilen, hır' kuren, ançah epışsana türripeh kalatıp, Andrey. (Saday, 1952, s. 137)

“İster kız, ister gücen, ancak ben sana dürüstçe söylüyorum, Andrey.”

Tarayev kilnĭh nasem šine s nasas pĭhrĭ te vĭsem ĉĭnnipeh kašaru uyt nine kursa nim kalama apt ĭrarĭ. (Kibek, 2008, s. 277)

“Tarayev gelen misafirlere dikkatle baktı ve onların gerçekten af dilediklerini görünce ne diyeceğini bilemedi.”

Kupsa hĭyar şıvne pĭr kurka ĭsrĭ te tĭppipeh yanklattarĭ. (Krasnov, 1992, s. 283)

“Tüccar, hıyar suyundan bir kepçe daldırıp aldı ve dibine kadar soluklanmadan içti.”

Tĭĭssipe kalasan, epir vĭsene kaşni ut ĭmrah hĭşĭplet pĭr. (Kibek, 2008, s. 243)

“Doğrusunu söylemek gerekirse, biz onlara her adımda baskı yapıyoruz.”

Spektakl’ tĭrşşĭpeh pĭr ĭ tussem sıvlamasĭr tenĭpek pĭhsa larĉş. (Agakov, 1974, s. 285)

“Tiyatro boyunca bizim arkadaşlar, sanki nefes almıyormuşçasına izlediler.”

Payan sudra ta yĭrkipeh kalasa parat ĭp. (Agakov, 1974, s. 291)

“Bugün mahkemede de sırasıyla anlatacağım.”

2.2. Semantik İşlevler

Dil bilimsel incelemelerde eklerin morfolojik yapıları kadar, cümle içerisinde üstlendikleri semantik roller de belirleyici bir öneme sahiptir (Saeed, 2016: 10-11). Çuvaş Türkçesinde +pA eki, temelde vasıta-birliktelik (instrumental-comitative) kategorisinde değerlendirilse de anlamsal açıdan geniş bir kullanım sahasına sahiptir. Ek; eklendiği kelimenin leksikal özellikleri ile yüklem arasında araç, birliktelik, durum, neden ve zaman gibi çeşitli ilgiler kurarak söz dizimsel bağlamı zenginleştirir. Nitekim Palmer (2001, s. 1-2), gramatikal öğelerin salt yapısal değil, aynı zamanda anlamsal bir işlev taşıdığına dikkat çekerken; Fillmore (1968, s. 24) da Durum Dil Bilgisi (Case Grammar) teorisinde, vasıta hâlinin fiille nesne arasındaki nedensel ve araçsal ilişkiyi kurmadaki esnekliğine vurgu yapmaktadır. Bu teorik çerçevede, +pA ekinin Çuvaşçadaki semantik işlevleri aşağıdaki başlıklar altında tasnif edilebilir:

2.2.1 Alet ve Araç-Gereç İşlevi

+pA ekinin Çuvaş Türkçesindeki en temel işlevi, bir işin veya oluşun gerçekleşmesinde kullanılan aleti belirtmesidir. Bu işlevde ek; öznenin fiili gerçekleştirirken yararlandığı somut ve cansız nesneleri (araç-gereçleri) işaretler. Cümle içerisinde yüklemi vasıta ilgisiyle tamamlayan bu yapılar, fiilin “ne ile” yapıldığı sorusuna yanıt verir. Özne, bu nesneleri birer yardımcı araç olarak kullanarak fiili hayata geçirir.

Hĭrsem ayaltan baĉokpa şıv yĭtaşşĭ. (Suntal, 1997, s. 21)

“Kızlar aşağıdan kovayla su taşıyorlar.”

Atĭla altĭrpa aytaraymĭn tenĭÇĭvaş. (Suntal, 1997, s. 135)

“İdil'i kepçeyle boşaltamazsın, demiş Çuvaş.”

Alıkne uşpa uşsa kışen puşmakne hıvma ta ilkreymeri. (Krasnov, 1992, s. 84)

“Kapısını anahtarla açıp girerken ayakkabısını çıkarmaya da fırsat bulamadı.”

Haphana uşsanah vıl kil kartinçe şıl tavra şınsa kupalannıpara lumpa katsa tırakan konyuha kurçı. (Kibek, 2008, s. 127)

“Giriş kapısını açar açmaz o, avluda kuyu etrafında donup yığılmış buzu küskü ile kıran seyisi gördü.”

Kışt tırşan aslıyegeer' hırık yuvışa patakpa şakkarı. (Kibek, 2008, s. 56)

“Biraz durduktan sonra baş avcı kuru bir ağaca sopayla vurdu.”

Şak vıhıtra vıl Upakassınçen ulp pek pısık sın pşalıpe sullasa çupsa kilnine kurçı. (Kibek, 2008, s. 87)

“Bu sırada o, Upakassi'den Alp gibi büyük bir adamın tüfeğini sallayarak ve koşarak geldiğini gördü.”

2.2.2. Organ ve Uzun İsimlerinin Vasıta İşlevi

+pA ekinin vasıta kategorisindeki bir diğer görünümü, fiilin harici bir nesneyle değil, öznenin kendisine ait bir vücut parçasıyla (uzvuyla) gerçekleştirilmesidir. Bu işlevde ek; el, ayak, göz, dil, kanat gibi organ isimlerine gelerek, öznenin fiili gerçekleştirirken kendi bedenini bir araç olarak kullandığını bildirir. Özne, fiili somut bir alet yardımıyla değil, fizyolojik imkânlarıyla hayata geçirir.

Karayeva şırıva mñtırkka puklak pürnisempe titrı. (Agakov, 1974, s. 61)

“Kagayeva mektubu tımbul, küt parmaklarıyla tuttu.”

Vasyukov utiyal ayıñçe urisempe tapkalanma tıñçı. (Agakov, 1974, s. 219)

“Vasyukov yorganın altında ayaklarıyla tepinmeye başladı.”

Sasartık vıl hıyñçen şır utımra temle pısık kayık şunaçışempe şapkalansa vırtıne kurçı. (Kibek, 2008, s. 52)

“Aniden, o kendisinden yüz adım ötede büyük bir kuşun kanatlarıyla çırpınarak yattığını gördü.”

Hırlı suhállı şın pıçık kuşışempe Tarayev şine sıvıñ pıhrı. (Kibek, 2008, s. 54)

“Kızıl sakallı adam küçük gözleriyle Tarayev'e soğuk bir şekilde baktı.”

Lena pitne allisempe hupırılasa çıtre puşları. (Kibek, 2008, s. 189)

“Lena yüzünü elleriyle kapatıp titremeye başladı.”

Hır açasem hılhisene te vış tupanışempe hupırılarış. (Kibek, 2008, s. 218)

“Kız çocukları kulaklarını da avuç içleriyle kapadılar.”

2.2.3. Ulaşım ve Taşıma İşlevi

+pA ekinin yaygın kullanım alanlarından biri de, öznenin bir yerden başka bir yere gitmesini veya yer değiştirmesini sağlayan araçların belirtilmesidir. Bu işlevde ek; genellikle “git-, gel-, var-” gibi hareket bildiren fiillerle birlikte kullanılır. Cümlede otomobil, tren, uçak gibi ulaşım araçlarına veya at gibi binek hayvanlarına gelerek hareketin hangi vasıta ile gerçekleştirildiğini bildirir.

Un kabininçen, paraşyuçıpe çilhana-çilhana tışlankışın tuhat’. (Saday, 1952, s. 176)

“Onun kabininden, paraşütüyle aksaya aksaya uzun bir adam çıkıyor.”

Şaknaşkalah şmşırle temle şınsem gruzovikpa kilçış. (Agakov, 1974, s. 180)

“İşte böyle zifiri karanlıkta pek çok insan kamyonla geldiler.”

Har’kov urlıpyuyışpa Kanaşa şitr’ite, taksi tıtsa, Şupaşkara vışterçı. (Krasnov, 1992, s. 114)

“Harkov üzerinden trenle Kanaş’a ulaştı da, taksi tutup Şupaşkar’a (Çeboksarı’ya) gitti.”

Tepır kunne Tarayev tul şutiliççeneh hınasene Palanov lesnik patne avtomashiñpa ilse pıçı. (Kibek, 2008, s. 282)

“Ertesi gün Tarayev, misafirleri gün ağarana kadar orman bekçisi Palanov’un yanına otomobiliyle götürdü.”

Krevskiye naşilkke şine vırttarçış te maşinıpa sançaşe ilse kayrış. (Saday, 1952, s. 164)

“Krevskiy’i sedyeye yatırdılar ve arabayla revire götürdüler.”

Iran sire epıhamah pristane ıyırpa lešetıp. (Krasnov, 1992, s. 351)

“Yarın sizi ben kendim iskeleye ağırla götüreceğim.”

2.2.4. Malzeme ve Kapsama İşlevi

+pA ekinin vasıta kategorisi içerisindeki bir diğer görünümü, fiilin gerçekleşmesinde kullanılan maddenin veya malzemenin bildirilmesidir. Bu işlevde ek; somut bir aletten (bıçak, kalem vb.) ziyade, nesnenin ne ile kaplandığını, ne ile doldurulduğunu veya hangi maddeden yapıldığını ifade eder. Özellikle “dol-, kaplan, örtül-, boyan-, sıvan-” gibi fiillerle kurulan bu yapıda, +pA eki fiilin hammaddesini veya kapsayıcı unsurunu işaretler.

Ayalta şurıyurpa vitınnı türem hir yuhsa pırat’. (Saday, 1952, s. 110)

“Aşağıda, beyaz karla örtülmüş düz bir ova uzanıp gidiyor.”

Pıhıra iltınpa temınle tırışsa vitsen te, vıl pıhırah yulat’. (Krasnov, 1992, s. 377)

“Bakırı altınla ne kadar uğraşıp kaplasan da, o bakır olarak kalır.”

*Vannıŋçe alline supın **pe** şurı, alşıllipe şılsa tipätir.* (Krasnov, 1992, s. 3)

“Banyoda elini sabunla yıkadı, havluyla silip kuruladı.”

Şt tşlĕyrpa eyrlanĭbokzal hıŋŋçe Enok sarılsa larat’. (Saday, 1952, s. 189)

“Süt rengi boyayla boyanmış garın arkasında Enok kenti uzanıyor.”

*Tarın şuv**pa** tulnĭaylĭm un kĭmĭlne kayrĭpulas.* (Kibek, 2008, s. 7)

“Derin, suyla dolmuş vadi onun hoşuna gitti galiba.”

*Karlın şurĭhnĭsĭnĭ samantrah yun**pa** tulçĭ.* (Krasnov, 1992, s. 295)

“Karl’ın solmuş yüzü bir anda kanla doldu.”

2.2.5. Birliktelik İşlevi

+pA ekinin Çuvaş Türkçesindeki en yaygın kullanım alanlarından biri de birliktelik işlevidir. Bu işlevde ek; fiilin kiminle veya ne ile beraber yapıldığını bildirir. Vasıta hâli eki, eklendiği kelime ile yüklem arasında kurduğu ilgi sayesinde, öznenin fiili tek başına değil, bir eşlikçi veya refakatçi ile ortaklaşa gerçekleştirdiğini ifade eder. Burada ek alan öge, fiilin yapılışında kullanılan bir araç değil, fiil süresince özneye eşlik eden canlı bir unsurdur.

*Kinona vĭl, çm ta, Alin**pa** kayma hatĭlennĭçĭ.* (Suntal, 1997, s. 132)

“Sinemaya o, gerçekten de, Alina ile gitmeye hazırlanmıştı.”

*Şapah ta un**pa** larma kĭmĭlĭ, avan pulnĭunĭn yĭkĭtren uyrĭlas ta kilmen.* (Saday, 1952, s. 124)

“Yine de onunla oturmak keyifli, güzeldi; ondan, delikanlıdan ayrılmak da istemiyordu.”

*Yut arşin**pa** pĭr pĭlĭmreh vĭrtatpĭr-i?* (Agakov, 1974, s. 188)

“Yabancı bir erkekle aynı odada mı yatacağız?”

*ĭrhi şırura şırni tĭrĭş pulsan, unaşkal ar**mpa** pĭr hvatterte yeple purĭnmalla-ha?* (Krasnov, 1992, s. 47)

“Sabahki mektupta yazılan doğruysa, onun gibi bir kadınla bir dairede nasıl yaşanır?”

*Ançah halĭpĭççen mar, tepĭr kaşkĭ**pa** süreme puşlarĭvĭl.* (Kibek, 2008, s. 191)

“Ancak şimdi yalnız değil, başka bir kurtla gezmeye başladı o.”

*Altş yalınçe şurala üsnĭ, halĭte şavĭnta amşĭ**pe** purĭnat’.* (Kibek, 2008, s. 35)

“Altış köyünde doğup büyümüş, şimdi de orada annesiyle yaşıyor,”

Kapitonov roti Pjev huli šw ĭh ĭnçi front liniy ĭ url ĭ kašsa ham ĭr šarpa p ĭr lešr ĭ. (Kibek, 2008, s. 91)

“Kapitonov’un bölüğü Rjev şehri yakınındaki cephe hattını aşarak bizim orduyla birleşti.”

2.2.6. İşteşlik ve Karşılıklılık İşlevi

+pA ekinin, birliktelik işlevinden ayrılan en belirgin yönü, fiilin tek taraflı değil, karşılıklı bir etkileşim içinde gerçekleştiğini bildirmesidir. Bu işlevde ek; genellikle işteş çatılı fiillerle birlikte kullanılarak, öznenin fiili bir muhatap ile karşılıklı yaptığını gösterir. Özellikle “savaş-, tartış-, görüş-” gibi fiillerde görülen bu kullanımda; vasıta eki almış kelime pasif bir eşlikçi değil, fiilin aktif bir tarafıdır.

San pek ultavš ĭsempe kalašmast ĭp ep ĭ! (Agakov, 1974, s. 271)

“Senin gibi yalancılarla konuşmuyorum ben!”

Kuřak ř ř ĭpe v ĭlyan ĭpek v ĭlyat’ v ĭl manpa, — řuh řlar ĭ Ćikeš hurlansa. (Kibek, 2008, s. 239)

“Kedi fareyle oynar gibi oynuyor o benimle, diye düşündü Ćikeş üzülerek.”

H ĭysen yal ĭnçe Valentin bol’ nitsara řleken p ĭr šamr ĭk seštrapa pallašn ĭ. (Saday, 1952, s. 149)

“Valentin, kendi köyünde hastanede çalışan genç bir hemşireyle tanıştı.”

Aleksey ultta pussanah tašta Galitsire, avstriyetssempe šap řssa vil ĭ. (Saday, 1952, s. 24)

“Aleksy altı yaşına girer girmez Galiçya’da bir yerde Avusturyalılarla savaşarak ölmüş.”

Ništa tuhsa řüreymest ĭp, nikampa hut ř ĭmmast ĭp. (Agakov, 1974, s. 75)

“Hiçbir yere çıkıp gezemiyorum, kimseyle görüşmüyorum.”

Šařkarovan t ĭr ĭhlarah řur ĭ pi Ć ĭ masterpa tavlašn ĭran h ĭr else kayr ĭ, tuti h ĭr řisem k ĭv akar Ć ř. (Krasnov, 1992, s. 69)

“Şaşkarova’nın uzunca beyaz yüzü ustayla tartışmaktan kızardı, dudak kenarları morardı.”

Vanyuk yultař ĭpe h ĭv ĭrt řvpullařr ĭ te m ĭnastir ĭn řüll ĭ h ĭmi řum ĭpe ayl ĭmalla an Ć ĭ. (Krasnov, 1992, s. 274)

“Vanyuk arkadaşıyla hızlıca vedalaştı ve manastırın yüksek duvarının yanından vadiye doğru indi.”

2.2.7. Neden ve Gerekçe İşlevi

+pA ekinin söz dizimindeki en işlevsel kullanımlarından biri de neden-sonuç ilgisi kurmasıdır. Bu işlevde ek; fiilin gerçekleşmesini sağlayan ana unsuru, nedeni veya gerekçeyi bildirir. Çuvaş Türkçesinde özellikle fiilden türetilen isimlere (sıfat-fiil, isim-fiil yapılarına) gelerek “-dığı için, -mesi sebebiyle, -den dolayı” anlamlarını karşılar.

Yelena Aleksandrovna puřarn ĭpe řkul a Ćisem “Tsar’ Saltan” yumah lartma t ĭt ĭn ĭ. (Suntal, 1997, 33)

“Elena Aleksandrovna'nın girişimiyle okul çocukları "Çar Saltan" masalını sahnelemeye başladılar.”

Vil vřrentnipe, vil pulşnipe kına tıtńsa tńńsınsem... (Suntal, 1997, s. 181)

“Sadece onun öğretmesiyle, onun yardım etmesiyle ayakta duran insanlar...”

Itla savńnnipe, unń çńi sikse tuhas pekeh puşları. (Saday, 1952, s. 114)

“O kadar sevinçliydi ki onun kalbi yerinden fırlayacakmış gibi atmaya başladı.”

Valentin tńma hńtlançı te puşı şavrńnnipe urayne küpletse ükrı. (Saday, 1952, s. 151)

“Valentin kalkmaya yeltendi de başı döndüğünden yere kapaklanıp düştü.”

Itla humhannipe vil alık urlı kaşnı çuh kışt şeş takńsa ükmerı. (Kibek, 2008, s. 40)

“Çok heyecanlandığı için kapıdan geçerken az kalsın tökezleyip düşüyordu.”

Şak vńńtra vil iş pńtrannipe hşma puşları. (Kibek, 2008, s. 185)

“Bu sırada o, midesi bulandığı için kusmaya başladı.”

Vńtannipe vil kalas şmahsene te mansa kayrı. (Kibek, 2008, s. 240)

“Utandığı için o, söyleyeceği sözlerini de unuttu.”

Çıvaşsem çula ta şıyeşşı, vışene vışpa vńereymń! (Suntal, 1997, s. 181)

“Çuvaşlar taşı da yerler, onları açlıkla öldüremezsin!”

2.2.8. Yöntem ve Usul Bildirme İşlevi

+pA ekinin bu işlevi, fiilin gerçekleşmesi veya sonuca ulaşılması için takip edilen yolu, yöntemi ve usulü ifade eder. Bu kullanımda somut bir alet kullanımından ziyade; fiili gerçekleştirmek için başvuru bir sistem, kural, manevi dayanak veya soyut bir vasıta söz konusudur. Cümlede dil, töre, akıl, irade gibi kavramlara gelen ek; öznenin fiili hangi vasıtayı kullanarak hayata geçirdiğini bildirir. Bu yapılar yükleme sorulan “Hangi yolla?” veya “Ne vasıtasıyla?” sorularına cevap verir.

Halıhran, pń şmahpa kalasan yulman mala ta kayman. (Suntal, 1997, s. 172)

“Halktan, tek bir sözle söylersek, geri kalmamış, ileri de gitmemiş.”

Vńşıpuşlansan, vışıuyıhran, İl'ya Kuz'miç hńy irıkıpeh fronta tuhsa kaynı. (Saday, 1952, s. 6)

“Savaş başlayınca, üç ay sonra, İlya Kuzmiç kendi isteğiyle cepheye gitmiş.”

Samarin, arşın yńlpe, Nina Pavlovnına yıpagma urıh şmah tupaymasń, ura şine tıçı. (Saday, 1952, s. 37)

“Samarin, erkeğe özgü bir şekilde, Nina Pavlovna'yı avutmak için başka söz bulamayıp, ayağa kalktı.

Epǐpolkri pur letçiksen yaçǐpe kalatǐp. (Saday, 1952, s. 84)

“Ben alaydaki tüm pilotların adına konuşuyorum.”

Urǐh šǐre hǔjǐn ırǐkǐpe kuśma zayavleni śirtarat’. (Krasnov, 1992, s. 92)

“Başka yere kendi isteğiyle geçmek için dilekçe yazdırıyor.”

Avalhi Çıvaş yǐlǐpe kǐrekene larsah śǐr! (Kibek, 2008, s. 42)

“Eski Çuvaş âdetine göre sofraya oturup için!”

Ançah epǐkunta śm śǐpe purǐnma kilmen, ham śpah purǐnas tetǐp. (Kibek, 2008, s. 38)

“Ancak ben buraya başkasının aklıyla yaşamaya gelmedim, kendi aklımla yaşamak istiyorum, dedim.”

2.2.9. Tarz ve Durum Bildirme İşlevi

+pA eki, bu işlevde soyut isimlere veya nitelik bildiren kelimelere eklenerek fiilin gerçekleşme biçimini, tarzını ve niteliğini ifade eder. Bu kullanımda kelime, söz dizimsel olarak durum zarfı görevini üstlenir ve yükleme sorulan “Nasıl?” sorusuna cevap verir.

Turǐpamannine vǐǐpa ileyǐmǐ. (Suntal, 1997, s. 5)

“Allah'ın sana vermediğini zorla elde edemezsin.”

Śil pulçǐ-i vǐl, ĩna ta pǐlmerǐ, hǐr çunpa yarǐnçǐ te yarǐnçǐ. (Suntal, 1997, s. 43)

“Rüzgâr mı oldu o, onu da bilmedi, bir kız coşkusıyla, heyecanıyla kendinden geçti.”

Pulǐşma tese te pǐhrǐm –yǐlt usalpa tavǐrsa paçıs. (Suntal, 1997, s. 89)

“Yardım edeyim diye de yaklaştım — tamamen kötülükle karşılık verdiler.”

Hilhasençe unǐn śǐkǐmǐlpa kalanǐśmahǐsem iltǐmçǐś: “Nu, astǐvǐr, yǐkǐsem...” (Saday, 1952, s. 17)

“Kulaklarında onun içtenlikle söylediği sözler çınladı: “Pekâlâ, hatırlayın, yiğitler...”

Vara vǐl sana tahśançčen ırǐpa asǐnşa purǐnǐ. (Agakov, 1974, s. 7)

“O zaman o seni uzun bir süre iyilikle anarak yaşar.”

Pǐrisen unaşkal hǐvǐrtǐlǐhpa śleme śtalǐh śitmest. (Krasnov, 1992, s. 91)

“Onlardan birisinin onun gibi hızlıca çalışmaya becerisi yetmez.”

Verşkov ta puśne pǐknǐ Timoşava kǐşt śeś palǐrakan savǐnǐspa vǐrtǐn pǐhsa ılçǐ. (Krasnov, 1992, s. 113)

“Verşkov da başını eğmiş olan Timoşava’ya belli belirsiz bir sevinçle gizlice baktı.”

Kunta yñışpa kilse kimerñ-i? (Krasnov, 1992, s. 124)

“Buraya yanlışlıkla gelip girmedin mi?”

2.2.10. Geçiş ve Güzergâh işlevi

+pA ekinin Çuvaş Türkçesindeki en karakteristik kullanımlarından biri, fiilin üzerinde, içinden veya boyunca gerçekleştiği mekânı bildirmesidir. Dil bilimi literatüründe prolatif olarak isimlendirilen bu işlevde ek; fiilin sabit bir noktada bulunmasından ziyade, bir güzergâh dâhilinde hareket ettiğini veya bir zemin üzerinden aktığını ifade eder. Genellikle hareket bildiren fiillerle kurulan bu yapılar, eklendiği ismin niteliğine göre üç ana grupta toplanabilir.

2.2.10.1. Mekân ve Alan Boyunca Hareket

Bu grupta +pA eki; orman, sokak, şehir gibi geniş alan bildiren isimlere gelerek hareketin bu sahanın bütününde veya içinden geçerek sürdüğünü bildirir.

Yartlattarsa utat' vıl hâl' hula uramñpe, upışkipe açi aran-aran ilkırse pıraśśi. (Suntal, 1997, s. 59)

“Büyük adımlarla yürüyor o şimdi şehir sokağında, kocasıyla çocuğu zar zor yetişiyorlar.”

Tepñr kunne kurış hutma puhññi halih pññm vñmanñpe mana şıranı. (Kibek, 2008, s. 215)

“Ertesi gün ıhlamur kabuğu yakmaya toplanan hâlk, bütün ormanda beni aramış.”

Ançah Pahom kalakan adrespe nimñ te tupñmarı. (Saday, 1952, s. 118)

“Ancak Pahom'un bahsettiği adreste hiçbir şey bulunamadı.”

Pññr Prohorovsen aslı hñı şırt-tu institutñçen vñense tuhsan Yuriy Emel'yanoviç pññm Muskavñpe çuprı. (Kibek, 2008, s. 22)

“Geçen yıl Prohorovların büyük kızı maden enstitüsünden mezun olduğunda Yuriy Yemelyanoviç bütün Moskova'da koşturdu.”

Ku — Çvaş şırñ çıkkipe yuhsa vırtakan Sñ şwı. (Kibek, 2008, s. 7)

“Bu, Çuvaş toprakları sınırından akan Sura nehridir.”

Larisa lavkkana ikişñapah pitñçi te vñsem urampa utrış. (Agakov, 1974, s. 246)

“Larisa dükkânı iki kilitle kilitledi de onlar sokakta yürüdüler.”

2.2.10.2. Belirli Bir Güzergâhı ve Hattı Takip Etme

+pA eki; yol, patika, merdiven, ara sokak gibi ulaşım hatlarına gelerek fiilin bu çizgiyi ve hattı takip ettiğini ifade eder.

Umra— urñ şul, urñ purnış, şav şulpa takñmasñ utma pultarayı-şı vıl? (Saday, 1952, s. 75)

“Önünde başka bir yol, başka bir hayat; o, bu yolda tökezlemeden yürüyebilecek mi?”

Vara vşem Aslı Ulkaşa kayakan şulpa vşterçş. (Kibek, 2008, s. 48)

“Sonra onlar Büyük Ulkaş'a giden yoldan hızlıca gittiler.”

Hıysen kvartalne urıñ sukmakpa şavrınsa kñine te sisse yulaymarı. (Suntal, 1997, s. 47)

“Kendi mahâllelerine başka bir patikadan saptığını da fark edemedi.”

Şapah ta... paşır Tamarıpa Aşmarinov hula yenelle ulah sukmakpa utatçes-ške. (Krasnov, 1992, 47)

“Yine de... Biraz önce Tamara ve Aşmarinov şehire doğru تنها patikadan yürüyorlardı.”

Vara mramor pumapa ayalalla anat. (Krasnov, 1992, 307)

“Sonra mermer merdivenden aşağıya doğru iniyor.”

Gavrilov kşper urlıkaşrı te pır ansır tıkrılıkpa yapalla hşparçı. (Saday, 1952, s. 82)

“Gavrilov köprüden geçti ve dar bir ara sokaktan köye doğru tırmandı.”

Pılçık şınçe mşırılın utakan iki kaşkıra vırman şulpe şürekensem temişe hut ta kurnı. (Kibek, 2008, s. 191)

“Balçıkta çift olarak yürüyen iki kurdu, orman yolundan gidenler birkaç kez görmüşler.”

2.2.10.3. Konumsal İlişkiler ve Ara Mekânlar

Bu grupta ek, “yanından, arasından, arkasından” gibi yer-yön bildiren kavramlarla birleşerek hareketin o konumun içinden geçerek gerçekleştiğini bildirir.

Lav şumıpe tışşah avtomaşınışem kşlese ırteşşı. (Saday, 1952, s. 75)

“Arabanın yanından sık sık otomobiller gürleyerek geçiyor.”

Yal hırripe şıvek sıranlı ansır sırma yuhsa vırtat. (Saday, 1952, s. 74)

“Köy kenarından eğimli kıyısı olan dar bir dere akıp gitmekte.”

Grasis hvattere pahça hışıpe varttın pırsa keçi. (Krasnov, 1992, s. 411)

“Grasis daireye bahçenin arkasından hızlıca gelip girecek.”

Untan tatah puşne çiket te Tarayev yırıpe çupat. (Kibek, 2008, s. 292)

“Sonra yine başını eğer ve Taraev'in izinden koşar.”

Tıvır şıransem huşşıpe lipkın yuhsa vırtakan şıv şine pıhma puşları. (Saday, 1952, s. 37)

“Dar kıyılar arasından sakince akıp giden suya bakmaya başladı.”

Ançah şav uyav kunışençe şeş şavlĭpulakan ĭpĭkĭyala ta, yal hĭrripe yuhsa irteken Peşçankĭna ta Nina Pavlovna niyeple te manma pultarayman. (Saday, 1952, s. 37)

“Ancak o bayram günlerinde gürültülü olan sakin köyü de, köyün kenarından akıp giden Peşçanka'yı da Nina Pavlov'u da hiçbir şekilde unutamamış.”

2.2.11. Sınırlama ve Karşılaştırma İşlevi

+pA ekinin bu işlevi, bir fiilin veya niteliğin hangi açıdan veya bakımdan geçerli olduğunu belirleyerek kapsamı sınırlandırır. Bu sınırlama işlevinde ek; söz diziminde “-ca/-ce, bakımından, yönüyle” gibi anlamları karşılar. Aynı zamanda, iki farklı durum veya varlık arasında özdeşlik ve benzerlik ilgisi kurarak karşılaştırma işlevi görür.

Yuratman ĭş ĭşlese purĭnni yuratman arĭmpa purĭnnipe pĭreh. (Kibek, 2008, s. 29)

“Sevilmeyen bir işte çalışarak yaşamak, sevilmeyen bir kadınla yaşamakla aynıdır.”

Hĭy sĭmpa kĭna mar, çunpa ta vatĭlsa ĭsitnine ĭlançĭ, ĭplançĭ. (Agakov, 1974, s. 75)

“Sadece simaen değil, ruhen de yaşlandığını fark etti, sakinleşti.”

Sĭĭmpa, şulsempa vatĭlsan ta, şamrĭkah yulasçĭ çĭrempe” teken sĭnsem şapla pulaśśĭ. (Saday, 1952, s. 70)

“Yüzüm ve yıllarım yaşlansa da, yüreğimle hep genç kalsam,” diyen insanlar böyle olurlar.”

2.2.12. Zaman Bildirme İşlevi

Bu işlevde vasıta hâli eki, zaman bildiren isim kök ve tabanlarına eklenerek fiilin gerçekleştiği zaman dilimini, süreci veya fiilin ne kadar sürdüğünü işaret eder. Cümle içerisinde genellikle zaman zarfı görevini üstlenen bu yapılar, eklendiği ismin niteliğine göre şu şekilde gruplandırılabilir:

2.2.12.1. Belirli Bir Zaman Dilimini Bildirme İşlevi

Fiilin günün hangi vaktinde veya zaman diliminde gerçekleştiğini ifade eder.

Şupaşkara kayma kĭntĭrlapa tuhrĭş. (Suntal, 1997, s. 58)

“Şupaşkar'a gitmek için öğlen vakti yola çıktılar.”

ĭşĭsullahi kaşpala şapla mĭşĭrpa uşĭlma tuhrĭmĭr. (Suntal, 1997, s. 127)

“Sıcak bir yaz akşamında böyle eşimle gezmeye çıktık.”

Aslatillĭşumĭr şurĭte şurĭ, ĭrpe ĭrtse kayrĭ. (Suntal, 1997, s. 90)

“Gökgürültüsü ile birlikte yağmur yağdı da yağdı, sabahleyin geçip gitti.”

Kašpa pušlannı̃śumı̃r tepı̃r kun ta yara-kunah pıçı̃. (Saday, 1952, s. 72)

“Akşam başlayan yağmur ertesi gün de gün boyu devam etti.”

Kaśalapa kilmı̃-şı man patı̃ma? (Kibek, 2008, s. 320)

“Akşamüstü gelmez misin benim yanıma?”

2.2.12.2. Zamanın Miktarını ve Sürecini Bildirme İşlevi

Fiilin ne kadar sürdüğünü veya bir zaman dilimi boyunca devam ettiğini bildirir.

Kırımra irtternı̃kaşni kunah: vı̃śı̃ççenhi vunı̃śulpa tanlaşat’ pulı̃. (Saday, 1952, s. 126)

“Kırım’da geçirilen her gün, savaşa kadar ki on yıla bedeldir herhâlde.”

İna kunı̃peh śula kayma hatı̃rlerı̃. (Saday, 1952, s. 185)

“Onu gün boyu yola çıkmaya hazırladılar.”

İna sutsa kunı̃peh ĩrı̃mı̃. (Kibek, 2008, s. 37)

“Onu satın bütün gün içtik.”

Śı̃ı̃pe vı̃l pı̃rı̃m hı̃śı̃m utrı̃. (Kibek, 2008, s. 273)

“Gece boyu o, bizim arkamızdan yürüdü.”

2.2.12.3. İkilemelerle Kurulan Süreklilik ve Pekiştirme İşlevi

Özellikle zaman bildiren isimlerin ikilemesiyle kurulan bu yapılar; yargının gerçekleşme sürecindeki yoğunluğu, kesintisizliği ve zamansal çokluğu vurgular. Standart bir süreklilikten farklı olarak burada; işin alışılmışın dışında uzun sürdüğü ve kapsanan zaman diliminin “boyunca/süresince” anlamıyla genişlediği ifade edilir. Vasıta ekinin ikilemelerle oluşturduğu bu zarf tümleçleri, fiilin yayıldığı zamanın miktarını pekiştirerek gösterir.

Erni-ernipe vı̃śmesı̃r purı̃maśı̃letçiksem, terı̃ Vera. (Saday, 1952, s. 40)

“Haftalardır uçmadan yaşıyor pilotlar, dedi Vera.”

Un çuhne vı̃l śapla seheçı̃-seheçı̃pe tüpenelle pı̃hsa vı̃rtatçı̃. (Saday, 1952, s. 68)

“O zamanlar o böyle saatlerce gökyüzüne doğru bakıp yatardı.”

Hulı̃m kı̃nekesene kunı̃-kunı̃pe, śı̃ı̃-śı̃ı̃pe vulasan ta ĩşenmestçı̃. (Krasnov, 1992, s. 380)

“Kalın kitapları günlerce, gecelerce okuduğunda da yorulmazdı.”

2.3. Sentaktik İşlevler

+pA eki, cümlede morfolojik ve semantik işlevlerinin yanı sıra, sentaktik bir belirleyici olarak da görev yapmaktadır. Ek, isim ve isim soylu kelimeleri yüklemle veya diğer cümle unsurlarıyla ilişkilendirerek, kelimenin cümle yapısı içerisindeki söz dizimsel rolünü belirlemektedir.

2.3.1 Cümle Öğeleri Açısından

Bu ek, kelimelerin cümle içerisindeki sentaktik görevlerini belirleyen işlevsel bir yapıya sahiptir. Söz dizimi (sentaks) açısından değerlendirildiğinde; +pA ekinin eklendiği kelimeler, yüklemi nitelik, nicelik, araç, birliktelik, zaman ve yer bakımından tamamlayarak temel yargının sınırlarını çizer. Geleneksel tasniflerde "edat tümleci" (vasıta ve birliktelik ilgisi) ve "zarf tümleci" (durum ve zaman ilgisi) olarak iki ayrı kategoride ele alınan bu yapılar; morfo-sentaktik açıdan yüklemle kurdukları ilişki bakımından eş değerdir. Her iki kullanım da yüklemnin gerçekleşme koşullarını bildirdiği için çalışmamızda zarf tümleci üst başlığı altında değerlendirilmiştir.

2.3.1.1. Zarf Tümleci

Zarf tümleci; yüklemde bildirilen iş, oluş veya hareketi durum, zaman, miktar, yer-yön, vasıta ve birliktelik yönlerinden niteleyen sentaktik ögedir. +pA ekiyle kurulan kelime grupları, cümlede yükleme sorulan "nasıl, ne zaman, ne ile, kim ile, ne için, nereden" sorularına cevap vererek bu görevi üstlenir.

Ekin en yaygın sentaktik kullanımı, yüklemdeki işin hangi araçla yapıldığını veya özneye kimin eşlik ettiğini (vasıta ve birliktelik) bildirmektir. Anlamsal olarak bir araç veya refakatçi söz konusu olsa da bu ögeler söz diziminde zarf tümleci görevindedir:

Sulahay alline şur ĭ bintpa ħ ĭ rken ĭ. (Saday, 1952, s. 160)

"Sol elini beyaz sargıyla sarmışlar."

V ĭ ĭ ħ itaymas ĭ r, pitne allipe huplar ĭ. (Krasnov, 1992, s. 210)

"O, dayanamayıp, yüzünü eliyle kapattı."

ĭ k ĭ jandarm pristanelle t ĭ r antaspa ħ uptarsa an ħ ħ ĭ. (Krasnov, 1992, s. 272)

İki jandarma iskeleye doğru üstükapalı yük arabası ile koşturarak indiler.

Iran-v ĭ şmine p ĭ t ĭ m u ħ astok ĭ p ħ kiles ħ ħ -ha epir kunta. (Krasnov, 1992, s. 173)

"Yarın öbür gün bütün bölümle gelmek istiyoruz biz buraya."

V ĭ rman t ĭ r ĭ şleme yttipe tuhman- ħ i v ĭ ĭ? (Kibek, 2008, s. 89)

"Ormanı denetlemeye köpeğiyle çıkmadı mı acaba o?"

Skladra ħ ħ len ĭ ħ u hneh kunti p ĭ r ħ oferpa palla ħ n ħ ħ ĭ. (Agakov, 1974, s. 17)

"Depoda çalışırken buradaki bir şoförle tanışmıştı."

Somut bir araç ilgisinin ötesinde, yüklem yapıları tarzını veya durumunu niteleyen örneklerde de yapı, durum zarfı işleviyle cümlede yer alır:

Halıvara vıpa vırentm-i? (Suntal, 1997, s. 10)

Şimdi de zorla mı öğreteceksin?

Şilpe pıhrıun şine şofer. (Agakov, 1974, s. 181)

“Öfkeyle baktı ona şoför.”

Arşınsempe Kagayeva tıppipeh işrış. (Agakov, 1974, s. 66)

“Erkeklerle Kagayeva dibine kadar içtiler.”

Ek, zaman bildiren kelimelere gelerek yüklem gerçekleşme vaktini veya sürecini bildirdiğinde de zaman zarfı görevini üstlenir:

İrpe tin tavrıncı Veruk kile. (Suntal, 1997, s. 56)

“Sabahleyin ancak döndü Veruk eve.”

Valentin kunıpeh kanlıh tupaymarı. (Saday, 1952, 152)

“Valentin gün boyu huzur bulamadı.”

Bazı kullanımlarda ise yapı, ayrılma hâli veya sebep bildiren edatlar gibi işlev görerek yargının gerekçesini (neden/sebep) açıklar:

Aslaşşıvırentnipe vıl aç çuhneh türıpulma tırışnı. (Kibek, 2008, s. 175)

“Dedesinin öğretmesiyle o, daha çocukken bile dürüst olmaya çalışmış.”

Ançah polkovnik numayah işleymerı, çre çırıpe asaplansa vılçı. (Kibek, 2008, s. 92)

Ancak albay çok çalışmadı, kalp hastalığı yüzünden acı çekerek öldü.

Son olarak +pA ekli sözcükler, hareketin hangi zemin veya güzergâh üzerinden gerçekleştiğini göstererek yer-yön ilgili zarf tümlenci oluşturur. Türkçeye genellikle *boyunca* ifadesiyle veya ayrılma hâliyle aktarılan bu yapılar, hareketin tarzını ve yerini belirtir:

Koridorpa kışletterse utsa kayrı. (Suntal, 1997, s. 29)

“Koridor boyunca gürültü çıkararak yürüyüp gitti.”

Kalleh şav şulpa ir-ipeh, hıvel pek sikkelese utat'pek... (Suntal, 1997, s. 94)

“Yine o yol boyunca sabahın çok erken vaktinde, güneş gibi seke seke yürüyor sanki...”

2.3.2 Kelime Grupları Açısından

+pA eki, bir kelimeyi diğer kelimeye bağlayarak söz dizimsel birlikler, yani kelime grupları oluşturmaktadır. Çuvaş Türkçesinde bu ek; morfolojik ve semantik özellikleri bakımından bilhassa ikileme (tekrar grubu), edat grubu, vasıta grubu, bağlama grubunun oluşumunda rol oynamaktadır.

2.3.2.1. İkileme (Tekrar Grubu)

Çuvaş Türkçesinde +pA eki, aynı kelimenin yinelenmesiyle oluşan ikilemelerde grubun her iki unsuruna değil, yalnızca ikinci unsurun sonuna eklenmektedir. Bu sentaktik yapı, özellikle zaman bildiren kavramlarda (gün, hafta, yıl vb.) fiilin gerçekleşme sürecindeki sürekliliği ve yoğunluğu pekiştirerek vurgular.

Kayran vışem şav vilesene erni-ernipe şişe pur ĩnaşşı. (Kibek, 2008, s. 48)

“Daha sonra onlar o leşleri haftalarca yiyerek yaşarlar.”

Çikeş vşmanta kunĭ-kunĭpe şuhalsa pur ĩnipe aşşĭ-amşĭ te, yal-yış ta tahşanah kilşni. (Kibek, 2008, s. 72)

“Çekek ormanda günlerce kayıp hâlde yaşadığı için annesi ve babası da, köy hâlkı da çoktan alışmıştı.”

Un ĩ şakĭ kanlı v ĩ ĩ ĩta seheçĭ-seheçĭpe, uy ĩ ĩ-uy ĩ ĩpe, şulĭ-şulĭpe, ĩ ĩ ĩ- ĩ ĩ ĩpe tşas kilet. (Kibek, 2008, s. 252)

“Onun bu huzurlu vakti saatlerce, aylarca, yıllarca, asırlarca uzatası geliyor...”

Vara Tarayev patne poçtal'on kaşni kunah tenĭ pek şıruşem kupi-kupĭpeh pırsa pama tapratrĭ. (Kibek, 2008, s. 226)

“Bunun üzerine postacı, Tarayev’e neredeyse her gün yığın yığın mektuplar getirip vermeye başladı.”

Bu örnekte, kupi (yığın) kelimesinin yinelenmesiyle oluşan ikileme grubuna, +pA ekinin yanı sıra kuvvetlendirme edatı olan +Ah de eklenmiştir. Söz konusu yapı, fiilin nesnesi olan mektupların salt çokluğunu belirtmekle kalmamış; “yığın yığın, yığınlar hâlinde” gibi pekiştirilmiş bir anlam katarak bu çokluğun derecesini vurgulamıştır.

2.3.2.2. Edat Grubu

+pA eki Çuvaş Türkçesinde bilhassa p ĩ ĩle "birlikte, beraber" (Bayram, 2019, s. 486) ve yunaşar “yan yana” (Bayram, 2019, s. 973) gibi bazı edatların isme bağlanmasını sağlar. Söz konusu edatlar, bu tür yapılarda ekin hâlihazırda sağladığı birliktelik ilgisini pekiştirerek sentaktik açıdan bir edat grubu oluşturur.

Irĭşınpa p ĩ ĩle şürenĭ şul kĭşke pulat' teşşı. (Kibek, 2008, s. 80)

“İyi insanla birlikte gidilen yol kısa olur, derler.”

Avlansan ta, çılay v ĩ ĩ ĩ ĩ huşşı ar ĩ ĩ ĩpe p ĩ ĩle pur ĩnayman. (Saday, 1952, s. 92)

“Evlenmesine rağmen, uzunca bir zaman karısıyla birlikte yaşayamamış.”

Vışen ittisempe pñle, hula hışmçe sad pulnĭ. (Agakov, 1974, s.328)

“Onların, diğerleriyle birlikte şehrin arkasında bir bahçesi varmış.”

Çmahah hırüş sĭmahsempe kalaśatĭn, ançah sanpa yunaşar çuhne mana nimĭn te hĭrataymast’.
(Krasnov, 1992, s. 362)

“Gerçekten sözlerle konuşuyorsun, ancak seninle yan yana iken beni hiçbir şey korkutamaz.”

Pñrehinçe Nina Pavlovnĭna kino-teatrta pñ şamrĭk, ilemlĭyĭkĭpe yunaşar larma tivnĭ. (Saday, 1952, s. 124)

“Bir keresinde Nina Pavlovna sinemada genç, yakışıklı bir delikanlıyla yan yana oturmak durumunda kalmış.”

Tereneşevpa yunaşar utsa kilnĭ hĭrlĭ suhallĭ śn Tarayeva tahśantanpa tuslĭ purĭnnĭ śn pekeh havassĭn salamlarĭ. (Kibek, 2008, s. 53)

“Teveneşev ile yan yana yürüyerek gelen kızıl sakallı adam, Tarayev'i sanki kırk yıllık dostuymuş gibi sevinçle selamladı.”

2.3.2.3. Vasita Grubu

Çuvaş Türkçesinde vasita grubu, vasita hâlindeki +pA bir unsurla, ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bu yapıda, vasita hâli ekini taşıyan yardımcı öge önce; bu ögenin nitelediği veya anlamca tamamladığı asıl isim unsuru (isim, sıfat veya sıfat-fiil) ise sonra gelir.

Vışem yurpa vitĭnnĭ türem hir tarah yalĭn tepĭr vışne, Tahkinpa unĭn vedomĭyĭ aerodrom tĭlne śvħarsa pırakan bombardırovşĭkem śinelle itkĭñçĭ. (Saday, 1952, s. 79)

“Tahkin ile onun koldaşı, karla kaplı düz bozkır boyunca köyün diğer ucuna, havaalanına yaklaşmakta olan bombardıman uçaklarının üzerine doğru atıldılar.”

Alĭkran kĭrseneh irĭnnĭ suhĭr, ĭşalanĭ aş tata hĭmla şĭşĭpe hutşĭnnĭ vĭri sĭvlĭş pitren pırsa śapĭñçĭ.
(Kibek, 2008, s. 42)

“Kapıdan girer girmez yumuşamış peksimet, kızarmış et ve şerbetçiotu kokusuyla karışmış sıcak bir hava yüze çarptı.”

Kantĭkran kĭçkĭ-çecek şĭşĭpe tulnĭusĭsĭvlĭş kĭret. (Kibek, 2008, s. 168)

“Pencereden tomurcuk, çiçek kokusuyla dolmuş temiz hava giriyor.”

Erne huşşi halĭhpa tulnĭtĭvĭr vagonsençe sillennĭhĭśśĭn payan gospitala śitrĭm. (Saday, 1952, s. 8)

“Bir hafta boyunca insanlarla dolu dar vagonlarda sarsıldıktan sonra bugün hastaneye ulaştım.”

İncelemeler sonucunda elde edilen bulgular, ekin sadece basit bir çekim eki olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Morfolojik açıdan bakıldığında; +pA ekinin eklendiği ismin anlamını ve türünü değiştirerek *păŋmpe*, *türriipe* gibi örneklerde görüldüğü üzere kalıplaşmış zarflar türetmesi, onun işlevsel esnekliği sayesinde bir yapım eki işlevini de üstlenebildiğini ortaya koymaktadır. Semantik düzlemde yapılan incelemeler, ekin klasik vasıta ve birliktelik işlevlerinin çok ötesine geçerek; soyut kavramlarla neden-sonuç ilgisi kurduğunu (örn. vītannipe "utandığı için") ve zaman bildiren yapılarda süreklilik arz eden zarf tümleçleri oluşturduğunu (örn. erni-ernipe "haftalarca") kanıtlamıştır. Sentaktik boyutta ise ekin, yüklemi nitelediği tüm kullanımlarda üstlendiği "zarf tümleci" görevinin yanı sıra; kelime gruplarını ve eş görevli öğeleri birbirine bağlayarak "ve, ile" bağlaçlarına denk düşen bir "bağlama grubu" oluşturduğu da teyit edilmiştir.

Elde edilen bu çok yönlü bulgular, Çuvaş Türkçesindeki +pA ekinin klasik bir hâl ekinin sınırlarını aşarak, Ahmet B. Ercilasun'un (2008, s. 35-56) "La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekiştirme Enklitiği' Teorisi" isimli çalışmasında belirlediği karakteristik özellikleri taşıdığını göstermektedir. Ekin isimlerin yanı sıra zamirler ve fiiller (sıfat-fiil/isim-fiil) üzerine gelebilmesi, enklitiklerin "kelime türü ayırt etmeme" kuralıyla tam uyumludur. Ayrıca +pA ekinin kelime gruplarını bağlayarak bağlama grubu oluşturması, yapının sentaktik kapsama alanının kelime seviyesinin üstünde olduğunu ve tipik bir enklitik gibi hareket ettiğini kanıtlamaktadır. Özellikle *păŋmpe* veya *türriipe* gibi örneklerde görülen kalıplaşma süreçleri, enklitiklerin dildeki gramerleşme ve yeni kelime yapımındaki etkin rolünü yansıtan somut örneklerdir. +pALA ve +pALAn gibi varyantların varlığı ise enklitiklerin "üst üste gelebilme" rollerini yansıtan unsurlardır. Nihayetinde, edat kökenli bir yapının vurgusuz bir biçime bürünerek dildeki en esnek morfosentaktik unsurlardan biri haline gelmesi, +pA şeklinin, Çuvaş Türkçesinde "hâl eki kökenli bir pekiştirme enklitiği" olarak da değerlendirilmesi gerektiğini teyit etmektedir.

Nihayetinde, Tarihî Türk yazı dilleri ve çağdaş lehçeleri üzerine yapılan gramer çalışmalarında hâl eklerinin genellikle yapısal özellikleri üzerinde durulmuş; ancak bu yapıların cümle içinde üstlendiği söz dizimsel ve anlamsal işlevleri nispeten geri planda kalmıştır. Tek bir ek özelinde de olsa derinlemesine bir işlev analizi sunan bu çalışma, yalnızca literatürdeki söz konusu boşluğu doldurmayı değil; aynı zamanda Türkçenin diğer gramatikal unsurları üzerine inşa edilecek işlev odaklı araştırmalar için metodolojik bir zemin ve kaynak teşkil etmeyi hedeflemektedir.

Kaynakça

- Andreyev, V. A. (2000). *Oçerki po funktsionalnoy grammatike çuvaşskogo yazıka: Kategoriya skloneniya v çuvaşskom yazıke*. İzd-vo Çuvaşskogo universiteta.
- Arıkoğlu, E. (2011). *Hakas Türkçesi Grameri*. Bengü Yayınları.
- Aşmarin, N. I. (1903). *Opıt issledovaniya çuvaşskogo sintaksisa (ç. 1). Tipo-litografiya*. V. M. Klyučnikova.
- Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran A. & Alkaya, E. (2017). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Akçağ Yayınları.
- Çağatay, S. (1978a). Kazan lehçesinde bazı tekitler. *Türk lehçeleri üzerine denemeler* içinde (ss. 168-175). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çağatay, S. (1978b). Kazan lehçesinde indi. *Türk lehçeleri üzerine denemeler* içinde (ss. 165-168). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çengel Kasapoğlu, H. (2017). *Kırgız Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Duman, M. (2008). Eski Türkiye Türkçesi devresinde +IA ekli zarfların kullanımı üzerine. *Turkish Studies* 3 (3), 345-355.
- Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın şekil bilgisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Eckmann, János (2017). *Çağatayca el kitabı*. (Çev. Günay Karaağaç). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). La enklitiği ve Türkçede bir “pekiştirme enklitiği” teorisi. *Dil Araştırmaları*, (2), 35-56.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation*. Harrassowitz.
- Erdal, M. (2000). Clitics in Turkish. A. Göksel & C. Kerslake (Ed.), *Studies on Turkish and Turkic language: Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics* içinde (s. 41-48). Harrassowitz.
- Ergin, M. (2003). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fillmore, C. J. (1968). The case for case. In E. Bach & R. T. Harms (Eds.), *Universals in linguistic theory*. Holt, Rinehart and Winston, 1-88.
- Gabain, A von (2007). *Eski Türkçenin grameri*. M. Akalın (Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gorskiy, S. P. (1959). *Oçerki po İstorii Çuvaşskogo literaturnogo yazıka, Dooktyabr'skogo Perioda*. Çuvaşskoe Gosudarstvennoe İzdatel'stvo.
- Grönbech, K. (1995). *Türkçenin yapısı*. M. Akalın (Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. & Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*. Gazi Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hiveteri, T. (1928). *Çıvaş Çılhıyın krammattiki*. Şupaşkar.
- İpek, Birol (2008). Türk dilinde vasıta hâli. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 63-97.
- İvanov, A. I. (1969). Skloneniye i yego rol v çuvaşskom yazıke. Uçenye zapiski NII yazıka, literaturı, istorii i ekonomiki pri Sovete Ministrov Çuvaşskoy ASSR, 39, 106-126.
- J. I. Saeed (2016). *Semantics*. (4th. ed). Wiley-Blackwell.
- Kirişcioğlu, M. F. (1999). *Saha Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Zeynep, (1994). *Türkçede eklerin kullanılmış şekilleri ve ek kalıplaşması olayları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kotwicz, W. (1962). *İssledovaniya po Altayskim Yazıkam*. A. İ. Tolkaçev (Çev.). İzdatel'stvo İnostrannoy Literaturi.
- Krueger, John R. (1961). *Chuvash manual-introduction, grammar, reader and vocabulary*. İndiana University Publications.
- Levitskaya, L. S. (1976) *İstoriçeskaya morfologiya Çuvaşskogo yazıka*. İzdatelstvo Nauka.
- Matveyev, T. M. (1919). *Grammatika Çuvaşskogo yazıka*. Morfologiya. Simbirk.
- Öztürk, R. (2015). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (1995). *Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi*. Dilek Matbaacılık.
- Palmer, F. R. (2001). *Semantik*. R. Ertürk (Çev.). Kitabiyat.
- Pavlov, İ. P. (1965) *Hâl'hi Çıvaş Literaturi Çılhi-Morfologi*. Çıvaş AASR Kñeke İzdatel'stvi.
- Pavlov, İ. P. (1973). K Voprosı o Genesize Formantov Komitativa v Çuvaşskom Yazıke. *Çuvaşskiy Yazık, Literatura i Fol'klor- Sbornik Statey* Vıpusk 2, 321-329.
- Ramstedt, G. J. (1952) *Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft II, Formenlehre*. Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sergeyev, L. P. (2012). *Çıvaş Çılhi*. Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Sergeyev, V. I. (2017). Morfologiçeskiye kategorialniye i nekategorialniye formı v sovremennom çuvaşskom yazıke. İzdatel'stvo Çuvaşskogo Gosuniversiteta.
- Yazıcı Ersoy, H. (2018). *Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı Başkurt Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, E. (2002). *Çuvaşça Çok zamanlı morfoloji bir deneme*. Grafiker Yayıncılık.

Taranan Eserler

- Agakov, L. (1974). *Çi Hakli*. Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Kibek, M. (2008). *Kayık Tusı*. Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Krasnov, G. (1992). *Karaç İvanov tata Beriya*. Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Saday, V. (1952). *Lyotçiksem*. Çıvaş Assr Gosudarstvo İzdatel'stvi.
- Suntal, M. (1997). *Śaśa Śapnı Çuh*. Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.